

U SLUŽBI IDEJE „NARODNOG I DRŽAVNOG JEDINSTVA“: ŠKOLSTVO U BOSNI I HERCEGOVINI OD 1918. DO 1929. GODINE

Apstrakt: Školski sistem predstavlja za svaku državu i društvo jedan od najvažnijih segmenata. Zbog toga, ali i niza drugih razloga vlasti nastoje da škole stave pod svoju kontrolu. Preko školstva Bosne i Hercegovine ostvarivani su politički, ekonomski, kulturni, nacionalni i drugi ciljevi vladajućih političkih elita. U nastavnim planovima i programima uklanjani su sadržaji čiji su odgojni i obrazovni ciljevi bili u skladu sa interesima austrougarskog režima. Vladajuća elita širila je ideju o "jednom troimenom narodu", nastojeći da stvori jedinstven politički, ekonomski, obrazovni i kulturni prostor. Školama je dato u zadatak da razvijaju ideju o zajedničkom porijeklu i ideju "narodnog i državnog jedinstva". Tu ideju su, prema mišljenju vladajuće elite, mogle ostvariti škole, a ne vojska i činovnici. Važno mjesto u ostvarivanju ciljeva imali su nastavnici koji su morali da odgovaraju "duhu vremena", te nastavni planovi i programi i udžbenici. U grupi nacionalnih predmeta (historija, geografija, srpski ili hrvatski jezik) izvršene su značajne promjene, tako što je akcenat stavljen na historiju i geografiju Srba, Hrvata i Slovenaca, a za školsku lektiru su propisana djela iz srpske, hrvatske ili slovenačke književnosti. Najveći broj udžbenika pisali su autori iz Hrvatske i Srbije, dok je samo mali broj bio iz Bosne i Hercegovine.

Ključne riječi: Školstvo, Bosna i Hercegovina, Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca, Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu, Pokrajinska uprava, privremeno državno uređenje, ideja narodnog i državnog jedinstva, nastavni planovi i programi, nastavnici, udžbenici.

IN THE SERVICE OF THE IDEA OF "NATIONAL AND STATE UNITY": SCHOOL IN BOSNIA AND HERZEGOVINA FROM 1918 TO 1929

Abstract: The school system represents one of the most important segments for each state and society. For this reason, and for a number of other reasons, the authorities are trying to put schools under their control. Through the education of Bosnia and Herzegovina, political, economic, cultural, national and other goals of the ruling political elites were achieved. The curricula removed contents whose

educational goals were in line with the interests of the Austro-Hungarian regime. The ruling elite was spreading the idea of a “three-nation nation”, seeking to create a unique political, economic, educational and cultural space. Schools were given the task of developing the idea of a common fold and the idea of “national and national unity”. The idea, in the view of the ruling elite, could have been realized by schools, not by the army and officials. Teachers who had to respond to the “spirit of the times”, as well as curricula and textbooks, played an important role in achieving the goals. Significant changes were made in the group of national subjects (history, geography, Serbian or Croatian language), with an emphasis on the history and geography of Serbs, Croats and Slovenes, and works on Serbian, Croatian or Slovenian literature were prescribed for the school textbook. Most of the textbooks were written by authors from Croatia and Serbia, while only a small number were from Bosnia and Herzegovina.

Key words: *Education, Bosnia and Herzegovina, Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, Provincial Government for Bosnia and Herzegovina, Provincial Administration, Provisional Government, Idea of National and State Unity, Curricula and Teachers, Teachers, Textbooks.*

Uvod

Bosna i Hercegovina je 1. decembra 1918. godine ušla u sastav Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca. Bila je to prva zajednička država južnoslavenskih naroda. Nova država našla se u situaciji različite privredne razvijenosti pojedinih područja, neriješenih političkih i socijalnih pitanja, a bila je suočena i sa velikom kulturnom zaostalošću stanovništva. Pismenost i školstvo kao osnovni preduvjet i generator razvoja svakoga društva bili su na vrlo niskome stupnju. Bosna i Hercegovina je imala nerazvijenu i neravnomjernu mrežu osnovnih škola, te visok procenat nepismenoga stanovništva.¹ Uzroci takvoga stanja su mnogobrojni: historijski, kulturni, tradicijski, vjerski.

U novom državnom okviru – unatoč autohtonosti nacionalnih struktura – postojala je tendencija unifikacije i stvaranja jedinstvenog jugoslavenskog kulturnog prostora, ponesena idejom jugoslavenskog zajedništva. Nakon uspostave Kraljevine

1 Po podacima koje su iznosili predstavnici Vlade, u Bosni i Hercegovini je na dan ujedinjenja, 1. decembra 1918. godine, bilo 320 osnovnih škola. Njih je pohađala jedna desetina za školu dorasle djece. Od ukupnoga broja stanovništva bilo je 87% nepismenih iznad sedme godine života. “Osnovne škole u Bosni i Hercegovini”, *Narodno jedinstvo*, br. 255, Sarajevo, ponedjeljak 12. decembra 1921, 1; *Narodno jedinstvo*, br. 256, Sarajevo, utorak 13. decembra 1921, 1. Na osnovu historijskih izvora prvoga reda utvrdili smo da je školske 1918/19. godine u Bosni i Hercegovini bilo 426 osnovnih škola. Arhiv Jugoslavije u Beogradu (dalje: AJ), *fond Ministarstva prosvete Kraljevine SHS* (dalje: fond 66), fascikl broj 2528, jedinica opisa broj 2326. *Statistički podaci o nastavi u Bosni i Hercegovini za školsku godinu 1918/1919. i 1919/1920.* Sarajevo, 21. maja 1921. godine; Arhiv Bosne i Hercegovine Sarajevo (dalje: ABiH), *fond Zemaljske vlade Sarajevo 2* (dalje: fond ZVS2), kutija 46, šifra 67/120/29. *Izveštaj Zemaljske vlade o školstvu u Bosni i Hercegovini.* Sarajevo, 4. 6. 1919. godine.

SHS počinju se očitavati razlike u njihovom shvatanju ne samo nacionalnog i državnog, nego i kulturnog jedinstva. Neravnopravan politički položaj naroda u zajedničkoj državi manifestirao se i na kulturnom polju.²

Pitanje državnih praznika

Na početku postojanja Kraljevine SHS Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu je nizom naredbi željela da ukaže na značaj stvaranja prve zajedničke države južnoslavenskih naroda. S tim ciljem donesene su: naredba o isticanju državne zastave³ i naredba o proslavi narodnoga ujedinjenja i državnih praznika uopće.⁴ U naredbi o proslavi narodnoga ujedinjenja, između ostaloga, piše:

*(...) Prvi decembar (18. novembar po starom kalendaru) kao dan, u koji je Njegovo Kraljevsko Visočanstvo Prestolonasljednik prošle godine proklamovao jedinstvo našeg naroda Srba, Hrvata i Slovenaca u jedinstvenu državu tih triju delova jednoga i istoga naroda, a pod skiptrom dinastije Karađorđevića, ima se prema odluci kraljevske vlade ove godine i u buduće proslavljati kao državni praznik onako isto kao i Petrovdan (dan rođenja Njegova Veličanstva Kralja Petra) i Vidovdan (dan pomena izginulim borcima za veru i otadžbinu). Toga dana u svima crkvama i bogomoljama svih vera u celom kraljevstvu služiće se svečana služba božja sa uobičajenom ceremonijom i vojničkom paradom gde ima vojske (...). Po sebi se razume, da toga dana imaju biti zatvorene sve škole, sve radnje kao i sva državna i ostala nadležstva, kako bi što veći broj građanstva i omladine mogao uzeti učešća u ovoj proslavi. Povodom ove proslave treba u školama održati predavanja o značenju toga dana (...).*⁵

Osim toga, u državnim srednjim školama su obilježavani: dan Sv. Save (27. januara), Zrinjskog i Frankopana (30. aprila), Vidovdan (28. juna), Božić katolički (25. decembra), Božić pravoslavni (7. januara) itd. Muslimani su, također, mogli da obilježavaju svoje vjerske praznike Ramazanski Bajram, Kurban Bajram i Mevlud.⁶

2 Više o tome vidi: Hrvoje Matković, *Povijest Jugoslavije (1918-1991): Hrvatski pogled*, Zagreb 1998, 215-230. Vidi radove: Sead Selimović, *Školstvo u Bosni i Hercegovini od 1918. do 1929. godine*, rukopis doktorske disertacije, Tuzla 2007. (dalje: S. Selimović, *Školstvo u Bosni i Hercegovini*). Sead Selimović, Organizacija i rad učiteljskih škola u Bosni i Hercegovini u periodu 1918-1929. godine, *Arhivska praksa*, br. 12, Tuzla 2009, 442-453; Sead Selimović, Mjesto i uloga školstva Bosne i Hercegovine u širenju ideje integralnog jugoslavenstva između dva svjetska rata, *Zbornik radova sa Međunarodnog naučnog simpozija: Bosna i Hercegovina od dolaska Osmanlija do danas*, Tuzla 2011, 626-643.

3 Naredba je donesena 12. augusta 1919. godine. *Školski glasnik za 1919. godinu*, 123.

4 Ova naredba je donesena 18. novembra 1919. godine. *Školski glasnik za 1919. godinu*, 127.

5 *Školski glasnik za 1919. godinu*, 127.

6 AJ, fond 66, fascikl broj 1243, jedinica opisa 1492. *Pravilnik o praznicima u osnovnim, srednjim i stručnim školama: zapreke pri provođanju pravilnika*. Sarajevo, 12. decembra 1923. godine.

Pozivanje muslimana u crkvu

U Bosni i Hercegovini su i muslimani pozivani u crkvu da obilježavaju praznike drugih konfesija, na šta je reagirala Zemałjska vlada i zatražila od upravnih vlasti da to ubuduće ne čine:

*(...) da ne poziva muslimane u bogomolje drugih konfesija, a koji hoće, mogu svojevotjno da prisustvuju obredu. To vredi i za činovnike, pa prema tome ne smiju se podčinjeni činovnici muslimani siliti, da prisustvuju obredima u bogomoljama drugih konfesija, nego da to ostave njihovoj slobodnoj volji i uviđanosti (...).*⁷

Pitanje jezika, pisma i udžbenika

Posebnu pažnju vlasti su posvećivale jeziku i pismu, te su s toga odmah nakon povlačenja austrougarske uprave iz Bosne i Hercegovine donijele *Zakon o zvaničnom jeziku i pismu*⁸, a 19. novembra 1918. godine i naredbu kojom se izdaje popis štiva u čitankama za hrvatski ili srpski jezik i u udžbenicima za njemački jezik, koje treba kod izvođenja nastave mimoići.⁹

U svim srednjim školama u Bosni i Hercegovini je zvanični jezik od 1918. godine bio srpski ili hrvatski¹⁰, a od 1921. godine srpsko-hrvatsko-slovenački.¹¹ U školama su po zakonu ravnopravno korišćena oba pisma: ćirilica i latinica.

Zemałjska vlada je 19. novembra 1918. godine donijela naredbu o uvođenju ćirilice u sve osnovne škole u Bosni i Hercegovini:

(...) Budući da zasad nema potrebnih knjiga štampanih ćirilicom, u ovoj školskoj godini nastaviće se već započeto učenje ćirilice (...) Djeca koja u ovoj

---

7 Arhiv Tuzlanskog kantona u Tuzli (dalje: ATK), *fond Državne gimnazije Tuzla* (dalje: fond DGT), kutija 17. Zemałjska vlada za Bosnu i Hercegovinu svim okružnim oblastima, kotarskim uredima, školama, okružnim i kotarskim sudovima. *Muslimani i pozivanje u crkvu*. Sarajevo, 25. marta 1920. godine.

8 Vlada Narodnoga vijeća Srba, Hrvata i Slovenaca za Bosnu i Hercegovinu je 3. novembra 1918. donijela *Zakon o zvaničnom jeziku i pismu u nastavi*, a 19. novembra 1918. godine naredbu o provođenju toga zakona. Prema članu 1. navedenoga zakona zvanični jezik u Bosni i Hercegovini je srpski ili hrvatski. Time je promijenjen raniji nazi jezika "srpskohrvatski". Vlada je istakla da je time željela da učeniku omogućiti da nastavni jezik naziva srpski ili hrvatski, te da se jednim ili drugim imenom jezika služi i u školi. *Školski glasnik za 1919. godinu*, 4.

9 *Školski glasnik za 1919. godinu*, 6.

10 Po zakonu od 3. novembra 1918. godine zvanični jezik u Bosni i Hercegovini je srpski ili hrvatski. Zakonom je ukinut raniji naziv srpskohrvatski jezik. Isti zakon propisao je "da se ćirilica i latinica upotrebljavaju ravnopravno u unutarnjem i spoljnom saobraćaju." *Školski glasnik za 1919. godinu*, 4.

11 *Ustav Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, prihvaćen na Ustavotvornoj skupštini na Vidovdan dne 28. lipnja 1921*, Zagreb 1921, član 3, 3.

*školskoj godini pohađaju II, III. i IV. godište, treba da uče ćirilicu odmah, čim škola dobije ovu naredbu.*¹²

Važno pitanje koje se ticalo rada u osnovnim i srednjim školama Bosne i Hercegovine bilo je pitanje udžbenika. Vlasti su kroz udžbenike nastojale da provode školsku politiku koja je bila u skladu sa zvaničnom državnom politikom.

Svim narodnim, privatnim i konfesijskim školama u Bosni i Hercegovini 23. novembra 1919. godine bilo je naređeno da iz čitanki ukloni sliku cara i kralja Karla. Za taj posao bili su zaduženi učitelji, koji su izvan školskoga vremena trebali spaliti navedene slike. Osim toga, iz čitanki je brisano sve ono što je podsjećalo na austrougarsku upravu u Bosni i Hercegovini.¹³

Novu naredbu o čitankama za osnovne škole u školskoj 1919/20. godini Zemaljska vlada je izdala 18. augusta 1919. godine. U naredbi se tražilo da u svim osnovnim školama sa srpskim ili hrvatskim nastavnim jezikom djeca u prvome razredu uče samo ćirilicu ili latinicu. U školama koje pohađaju samo djeca pravoslavne vjere trebalo je da se u prvome razredu uči ćirilica, a u školama koje polaze samo djeca katoličke vjeroispovijesti, latinica. Zemaljska vlada je predvidjela da se u školama koje pohađaju djeca raznih vjera zatraži izjava od roditelja ili staratelja o tome koje pismo prvo treba da uče njihova djeca u prvome razredu. Nakon provedene ankete među roditeljima ili starateljima upravitelj škole je odlučivao koje će pismo učenici prvo učiti.¹⁴

Isticanje državne zastave

U prvoj godini postojanja Kraljevine SHS bilo je pojava da državne vlasti nejednako postupaju pri isticanju zastava prilikom državnih praznika i općih narodnih svečanosti. Dešavalo se da neke institucije ističu samo “državnu ili samo plemensku dotično pokrajinsku”, a neke i jednu i drugu. Zato je Ministarski Savjet donio odluku da se prilikom državnih praznika i općih narodnih svečanosti ističu samo državne zastave.¹⁵ Osim toga, vlada je donijela i odluku da se prvi decembar, dan kada je proklamovano ujedinjenje u Kraljevinu SHS, obilježava kao državni praznik. Naređeno je da se u svim školama održi predavanje o značaju toga dana.¹⁶ Ovakvim potezima vlada je pokazivala da joj nije bilo stalo do rješavanja suštinskih pitanja u oblasti školstva, već onih pitanja koja jačaju položaj vladajuće dinastije Karađorđevića.

12 Vlada Narodnog vijeća SHS je 18. novembra 1918. godine izdala naredbu o uvođenju ćirilice u osnovne škole. *Školski glasnik za 1919. godinu*, 2.

13 AJ, fond 66, fascikl broj 1303, jedinica opisa 1546. *Čitanke za osnovne škole. Upotreba prema novim prilikama*. Sarajevo, 23. novembra 1919. godine.

14 AJ, fond 66, fascikl broj 1303, jedinica opisa 1546. *Čitanke za osnovne škole u Bosni i Hercegovini-ćirilica i latinica*. Sarajevo, 18. augusta 1919. godine.

15 *Školski glasnik za 1919. godinu*, 123.

16 *Školski glasnik za 1919. godinu*, 127.

Nastavnici dolaze iz Srbije

Mnogi učitelji su napuštali Bosnu i Hercegovinu i odlazili u druge dijelove Kraljevine SHS gdje su imali bolje uvjete za rad, dok je jedan dio odlazio u penziju, a jedan napuštao struku. Ipak, najveći razlog smanjenja broja učitelja bio je udaja učiteljica za neučitelje.¹⁷

Zbog navedenih razloga Pokrajinska uprava je zatražila od Ministarstava prosvjete da pošalje iz Srbije 50 učitelja u Bosnu i Hercegovinu. Istaknuto je da treba poslati muškarce jer bi od njih bila dvostruka korist:

*(...) prvo što se oni mogu prilagoditi i najtežim klimatskim i terenskim prilikama, a drugo što su oni oprobaniji radnici na nacionalno-kulturnom polju. Osim toga, ova pokrajina ima znatno veći broj učiteljica od učitelja (...).*¹⁸

Nastavnici iz Srbije bili su potrebni zbog rada na “nacionalno-kulturnom polju”, odnosno na realiziranju ciljeva vladajuće političke elite na području Bosne i Hercegovine.

Ahmet Šerifović – „omraženi nastavnik kod pravoslavaca“

Okružni školski nadzornik imao je interesantno zapažanje o školskom upravniku u Ljubinju Ahmetu Šerifoviću, koji je vladi bio poznat “po vječitim konfliktima.” On je, po mišljenju nadzornika, bio omražen kod pravoslavaca, a nije ga voljelo ni ostalo stanovništvo. Zato je školski nadzornik predložio da se Ahmet Šerifović premjesti iz Ljubinja, ili eventualno, “budući da je za školsku upravu nesposoban, stavi u trajno stanje mira.”¹⁹

Pravoslavci iz Mostara traže „svoje nastavnike“

Pravoslavno stanovništvo iz Mostara je preko predsjednika srpsko-pravoslavne crkvene opštine Miće Bilića tražilo da se u Mostar, u Prvu dječjačku narodnu osnovnu školu, imenuje učitelj Vladimir Samardžić radi “crkvenog

---

17 Po Zakonu o pravnim odnošajima učiteljstva narodnih osnovnih škola u Bosni i Hercegovini od 29. marta 1913. godine (član 28), učiteljica koja se uda za neučitelja smatra se da je dala ostavku na učiteljsku službu. U toku godine dešavalo se da po 40 učiteljica na taj način ostane bez službe. AJ, fond 66, fascikl broj 1304, jedinica opisa 1546. *Popunjenje učiteljskih mjesta u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo 30. oktobra 1923. godine; *Školski glasnik za 1913. godinu*, Sarajevo 1913, 115.

18 AJ, fond 66, fascikl broj 1304, jedinica opisa 1546. *Popunjenje učiteljskih mjesta u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo 30. oktobra 1923. godine.

19 A BiH, fond NVNV BiH, kutija 7, šifra 86/10/2. Okružna oblast Mostar Vladi Narodnog vijeća SHS. *Narodno školstvo u kotarevima Nevesinje, Gacko, Bileća, Trebinje, Ljubinje i Stolac*. Mostar, 19. decembra 1918. godine.

pojanja.” Također je traženo da u Mostar bude imenovan Uroš Tošević, učitelj narodne osnovne škole u Ribniku i njegova supruga. Oboje su prije Prvog svjetskog rata radili u pravoslavnim konfesijskim školama u Mostaru.²⁰

Asim Fehimović – „nesposobni“ nastavnik

Učitelji osnovnih škola radili su u mnogim kulturno-prosvjetnim, sportskim i drugim udruženjima, ali je bilo i onih koji to nisu željeli. To su koristili moćnici u Pokrajinskoj upravi da se sa takvim učiteljima obračunaju, čak do te mjere da im daju otkaz iz službe. Vrlo često su motivi bili političke prirode, ali je javnosti saopćavano kako su takvi učitelji “neradnici”, “nesposobni” itd. Takav slučaj bio je sa Asimom Fehimovićem, učiteljom iz Nevesinja. On je od strane Pokrajinske uprave optužen da nije htio, za cijelo vrijeme svoje službe u Nevesinju, učestvovati ni u kakvome kulturno-prosvjetnome radu, bez obzira što je inicijativa dolazila od državnih vlasti. Tako je on odbio mjesto sekretara u udruženju *Državna zaštita djece* u Nevesinju i isto to mjesto u *Sreskom odboru za narodno prosvjeđivanje*. To je bio povod da Pokrajinska uprava krene u obračun sa njim, i ako su pravi motivi bili političke prirode.

(...) Fehimović je veći dio svog slobodnog vremena provodio u Hrvatskoj Čitaonici u Nevesinju, sarađujući u njezinom odboru, a naročito kao zborovođa “Hrvatskog Tamburaškog Zbora.” Po svom ličnom političkom uvjerenju bio je pristaša Radićeve stranke (HSS op. a.), ali videći da neće moći sa tim među onamošnjim građanstvom i seljacima uspjeti radio je svom silom za ljevičare Jugoslovenske Muslimanske Organizacije služeći se pri tom klevetama. Tako je agitirajući u selu Bijenji za Dr. Spahu, crnio desničare prikazujući njih i njihove pristaše kao neprijatelje islama, pa da bi ih što većma pred prostom seoskom masom ocrnio, nazivao ih je Veliko-Srbima, koji hoće da sve posrbe, uništivši islam u našoj državi. Fehimović je među školskom djecom nazivao našu Kraljevinu Državom “Hrvata, Slovenaca i Srba”, jer mu se kao odanom pristaši Radićeve stranke, nije nikako sviđao naziv naše Kraljevine, koji joj je Vidovdanskim Ustavom priznat. (...).²¹

Pokrajinska uprava je, da bi što više “ocrnila” učitelja Fehimovića, isticala kako je protiv njega bilo građanstvo u Nevesinju koje je s nepovjerenjem slalo djecu u školu. Zato je pomenuti učitelj 8. marta 1923. godine bio premješten iz Nevesinja u Turmente, mjesto u kome je, po mišljenju Pokrajinske uprave, imao

20 ABiH, fond NVNV BiH, kutija 8, Okružna oblast Mostar Vladi Narodnog vijeća SHS u Sarajevu. *Prijedlog popunjenja upražnjenih učiteljskih mjesta*. Mostar, 24. decembra 1918. godine.

21 AJ, fond 66, fascikl broj 1304, jedinica opisa 1546. *Fehimović Asim, bivši učitelj u Nevesinju. Izvještaj o njegovom radu*. Sarajevo, 12. maja 1923. godine.

“manje povoljan teren za svoj destruktivni rad.”²² Pošto je učitelj Asim Fehimović odbio da stupi na službu u Turmentima njegovo mjesto proglašeno je upražnjenim. Tako je učitelj koji je bio “politički nepodoban” ostao bez posla.

Ovakvih primjera bilo je u gotovo svim krajevima Bosne i Hercegovine. Političke partije su posebno insistirale na postavljanju učitelja koji su bili njihove pristalice, i obrnuto, tražili su odgovornost onih učitelja koji nisu bili u njihovim redovima, ili nisu radili u skladu sa njihovim interesima.

Vidovdanski ustav tretira pitanje školstva

Koliki je značaj zauzimalo školstvo najbolje pokazuje činjenica da je ono imalo svoje mjesto i u prvome ustavu Kraljevine SHS. Član 16. Vidovdanskog ustava odredio je pitanje školstva na slijedeći način:

*(...) Nastava je državna. U cijeloj zemlji nastava počiva na jednoj istoj osnovi, prilagođavajući se sredini kojoj se namenjuje. Sve škole moraju davati moralno vaspitanje i razvijati državljansku svest u duhu narodnog jedinstva i verske trpeljivosti. Osnovna je nastava, državna opšta i obavezna. Verska nastava daje se poželji roditelja, odnosno staralaca, podvojeno po veroispovestima, a u saglasnosti sa njihovim verskim načelima (...) Državna se nastava daje bez upisnine, školarine i drugih taksa (...).*²³

U cilju centralizacije države ukinuta je 1921. godine Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu, a formirana Pokrajinska uprava. Tako je nadležnost nad osnovnim školstvom bilo u rukama ove institucije koja je u svome okviru imala “Prosvjetno odjeljenje Ministarstva prosvjete za Bosnu i Hercegovinu”. Prosvjetno odjeljenje imalo je zadatak koordiniranja poslova sa oblastima, dok je Ministarstvo prosvjete zadržalo centralnu službu obrazovanja za cijelu zemlju.²⁴

Vjerska pripadnost učitelja nameće se kao važno pitanje

Bilo je i pojava da su pojedinci iz nekih okruga tražili da se u njihovu sredinu imenuje učitelj po njihovoj želji. Tako je iz Okruga mostarskog 24. decembra 1918. godine predloženo Vladi Narodnog vijeća Srba, Hrvata i Slovenaca

22 AJ, fond 66, fascikl broj 1304, jedinica opisa 1546. *Fehimović Asim, bivši učitelj u Nevesinju. Izvještaj o njegovom radu.* Sarajevo, 12. maja 1923. godine.

23 *Ustav Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca prihvaćen na Ustavotvornoj skupštini na Vidovdan dne 28. lipnja 1921.* Zagreb 1921, 8-9; S. Selimović, *Školstvo u Bosni i Hercegovini*, 96.

24 Od 1925. godine nadležnosti Ministarstva prosvjete – Odjeljenje za Bosnu i Hercegovinu su se proširile, tako da se ono od toga vremena staralo o kadrovskim pitanjima osnovnih škola, nastavnim planovima i programima itd. Mitar Papić, *Školstvo u Bosni i Hercegovini (1918-1941)*, Sarajevo 1984, 38. (dalje: M. Papić, *Školstvo u BiH*).

u Sarajevu, da se na upražnjena učiteljska mjesta u narodnim osnovnim školama u Mostaru imenuju učitelji pravoslavne vjere Vladimir Samardžić iz Reljeva i Ilija Kojo iz Bijenje. Međutim, zahtjevu nije udovoljeno pa su u Mostar imenovani učitelji katoličke vjere Petar Lasta i Mijo Šunjić.²⁵

Iz Mostarskog okruga traženo je od Vlade Narodnog vijeća SHS, da se prilikom imenovanja učitelja u Mostar poštuje vjerska zastupljenost. Vjerska struktura učitelja trebalo je da bude srazmjerna vjerskoj strukturi učenika u školama. Tako je u mostarskim osnovnim školama školske 1918/19. godine bio najveći broj učenika pravoslavne vjere (489 ili 39,30%), zatim muslimanske (452 ili 36,33%) te katoličke (278 ili 22,34%). Učenika koji su se izjašnjavali kao “ostali” bilo je 25 ili 2,10%.²⁶

Vjerska struktura učitelja osnovnih škola u Mostaru školske 1918/19. godine pokazuju da je u mostarskim osnovnim školama bilo najviše učitelja katoličke vjere (15 ili 65,21%), a najmanje muslimanske vjere (3 ili 13,05%). Učitelja pravoslavne vjere bilo je 5 ili 21,74%. Međutim, da se poštovao srazmjer broja učenika i učitelja taj odnos bi izgledao sasvim drugačije.²⁷

Bilo je i primjera da roditelji nisu školovali svoju djecu zato što nastavno lice nije pripadalo njihovoj vjeroispovjesti. Vrlo često su i političke stranke tražile od Ministarstva prosvjete da postavlja učitelje i upravnike škola iz reda “vlastitog naroda”.

Tako je ogranak Jugoslovenske muslimanske organizacije (JMO) iz Kladnja tražio da u tome mjestu upravitelj škole bude musliman. To je pravdano činjenicom da je Kladanj mjesto u kome imaju samo četiri pravoslavne porodice i da je školsko područje pretežno nastanjeno muslimanskim stanovništvom. U školi je bilo ukupno 117 učenika, od toga 84 učenika islamske vjeroispovjesti, 21 pravoslavne i 12 učenika drugih konfesija.²⁸

Razlozi neravnomjernoga rasporeda učitelja u školama Bosne i Hercegovine su mnogobrojni. Međutim, Pokrajinska uprava za Bosnu i Hercegovinu je takvo stanje pravdala činjenicom da u ovoj pokrajini ima 825.418 stanovnika pravoslavne, 612.137 muslimanske i 434.061 katoličke vjeroispovjesti, te da s obzirom na to ima

---

25 Pravoslavno stanovništvo iz Mostara je preko predsjednika srpsko-pravoslavne crkvene opštine Miće Bilića tražilo da se u Mostar, u Prvu dječjačku narodnu osnovnu školu, imenuje učitelj Vladimir Samardžić radi “crkvenog pojanja.” Također je traženo da u Mostar bude imenovan Uroš Tošević, učitelj narodne osnovne škole u Ribniku i njegova supruga. Oboje su prije Prvog svjetskog rata radili u pravoslavnim konfesijskim školama u Mostaru. ABiH, fond NVNV BiH, kutija 8, Okružna oblast Mostar Vladi Narodnog vijeća SHS u Sarajevu. *Prijedlog popunjenja upražnjenih učiteljskih mjesta*. Mostar, 24. decembra 1918. godine.

26 ABiH, fond NVNV BiH, kutija 8, Okružna oblast Mostar Vladi Narodnog vijeća SHS u Sarajevu. *Prijedlog popunjenja upražnjenih učiteljskih mjesta*, Mostar, 24. decembra 1918. godine.

27 Učitelja muslimanske i pravoslavne vjeroispovijesti trebalo je da bude po 10 (40,00%), a katoličke 5 (20,00%). ABiH, fond NVNV BiH, kutija 8, Okružna oblast Mostar Vladi Narodnog vijeća SHS u Sarajevu. *Prijedlog popunjenja upražnjenih učiteljskih mjesta*, Mostar, 24. decembra 1918. godine.

28 AJ, fond 66, fascikl broj 1303, jedinica opisa 1546. *Telegram Jugoslovenske muslimanske organizacije Kladanj Ministarstvu za prosvetu i vere Beograd*, Beograd, 11. 10. 1921. godine.

1.126 učitelja narodnih osnovnih škola koji pripadaju spomenutim konfesijama i da bi trebalo srazmjerno broju stanovnika da bude 497 učitelja pravoslavne, 368 muslimanske i 261 katoličke vjere. U praksi je bila sasvim drugačija situacija, tako da je bilo 464 učitelja pravoslavne, 148 muslimanske i 514 učitelja katoličke vjeroispovjesti. Pokrajinska uprava za Bosnu i Hercegovinu je smatrala da kod takvog stanja nije bilo moguće poštovati konfesionalni ključ prilikom postavljanja učitelja.

Također, Pokrajinska uprava za Bosnu i Hercegovinu je smatrala da je stanovništvo Bosne i Hercegovine po gradovima većinom muslimanske i katoličke vjeroispovjesti dok je pravoslavno stanovništvo tek na trećem mjestu, jer je ono većinom bilo naseljeno po selima. Tako bi, kod postavljanja učitelja ukoliko bi se ispoštovao vjerski kriterij, pravoslavni učitelji po mišljenju Pokrajinske uprave za Bosnu i Hercegovinu, bili osuđeni da provode sav svoj radni vijek u školama koje su bile na selu, dok bi oni ostalih konfesija “uživali sve blagodati većih mjesta.”

Ali ipak Pokrajinska uprava se obavezala da će nastojati, ukoliko to okolnosti budu dozvoljavale, da postavlja učitelje iste konfesije koje je bila i većina njihovih učenika.²⁹

Bilo je i primjera da roditelji nisu školovali svoju djecu zato što nastavno lice nije pripadalo njihovoj vjeroispovjesti. Vrlo često su i političke stranke tražile od Ministarstva prosvjete da postavlja učitelje i upravnike škola iz reda “vlastitog naroda”.

Tako je ogranak Jugoslovenske muslimanske organizacije (JMO) iz Kladnja tražio da u tom mjestu upravitelj škole bude musliman. To je pravdano činjenicom da je Kladanj mjesto u kome imaju samo četiri pravoslavne porodice i da je školsko područje pretežno nastanjeno muslimanskim stanovništvom. U školi je bilo ukupno 117 učenika, od toga 84 učenika islamske vjeroispovjesti, 21 pravoslavne i 12 učenika drugih konfesija.³⁰

Razlozi neravnomjernoga rasporeda učitelja u školama Bosne i Hercegovine su mnogobrojni. Međutim, Pokrajinska uprava za Bosnu i Hercegovinu je takvo stanje pravdala činjenicom da u ovoj pokrajini ima 825.418 stanovnika pravoslavne, 612.137 muslimanske i 434.061 katoličke vjeroispovjesti, te da s obzirom na to ima 1.126 učitelja narodnih osnovnih škola koji pripadaju spomenutim konfesijama i da bi trebalo srazmjerno broju stanovnika da bude 497 učitelja pravoslavne, 368 muslimanske i 261 katoličke vjere. U praksi je bila sasvim drugačija situacija, tako da je bilo 464 učitelja pravoslavne, 148 muslimanske i 514 učitelja katoličke vjeroispovjesti. Pokrajinska uprava za Bosnu i Hercegovinu je smatrala da kod takvog stanja nije bilo moguće poštovati konfesionalni ključ prilikom postavljanja učitelja.

---

29 AJ, fond 66, fascikl broj 1304, jedinica opisa 1546. *Postavljanje učitelja-ca narodnih osnovnih škola u Bosni i Hercegovini s obzirom na konfesiju njihovu i učeničku*, Beograd 9. juli 1923. godine.

30 AJ, fond 66, fascikl broj 1303, jedinica opisa 1546. *Telegram Jugoslovenske muslimanske organizacije Kladanj Ministarstvu za prosvetu i vere* Beograd, Beograd, 11. 10. 1921. godine.

Također, Pokrajinska uprava za Bosnu i Hercegovinu je smatrala da je stanovništvo Bosne i Hercegovine po gradovima većinom muslimanske i katoličke vjeroispovjesti dok je pravoslavno stanovništvo tek na trećem mjestu, jer je ono većinom bilo naseljeno po selima. Tako bi, kod postavljanja učitelja ukoliko bi se ispoštovao vjerski kriterij, pravoslavni učitelji po mišljenju Pokrajinske uprave za Bosnu i Hercegovinu, bili osuđeni da provode sav svoj radni vijek u školama koje su bile na selu, dok bi oni ostalih konfesija “uživali sve blagodati većih mjesta.”

Ali ipak Pokrajinska uprava se obavezala da će nastojati, ukoliko to okolnosti budu dozvoljavale, da postavlja učitelje iste konfesije koje je bila i većina njihovih učenika.³¹

Zaostajanje Bosne i Hercegovine za ostalim dijelovima Kraljevine SHS

Mreža osnovnih škola u Bosni i Hercegovini u prvim godinama postojanja Kraljevstva SHS znatno je zaostajala za školskom mrežom u drugim dijelovima države, posebno za Slovenijom, Hrvatskom i Srbijom, što se može vidjeti iz naredne tabele:³²

Škole, učitelji i učenici u Kraljevini SHS školske 1918/19. i 1922/23. godine								
R. br.	Pokrajina	Škola		Učitelja		Učenika		
		1918/19	1922/23	1918/19	1922/23	1918/19	1921/22	1922/23
1.	Bosna i Hercegovina	426	552	1.016	1.181	48.909	66.534	75.355
2.	Vojvodina	-	1.049	-	2.378	-	144.094	134.771
3.	Dalmacija	489	520	799	902	52.596	49.734	53.743
4.	Slovenija	649	819	2.258	3.074	152.022	172.552	165.976
5.	Srbija (predratna)	1.561	1.577	2.454	3.383	127.484	205.256	195.655
6.	Makedonija (Srb.juž.)	-	761	-	1.767	-	69.113	72.370
7.	Hrvatska i Slavonija	1.642	1.726	3.300	3.984	221.504	257.203	243.751
8.	Crna Gora	236	287	350	690	15.431	24.394	25.901
Kraljevina SHS		5.003	7.291	10.177	17.719	617.946	988.880	967.522

Iz podataka prezentiranih u tabeli može se vidjeti da je Bosna i Hercegovina spadala u red pokrajina sa najmanje škola u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca. U ukupnome broju škola 1918/19. školske godine Bosna i Hercegovina je ulazila sa 8,51%, a 1922/23. školske godine sa 7,57%. Jedina pokrajina koja je imala manji

31 AJ, fond 66, fascikl broj 1304, jedinica opisa 1546. *Postavljanje učitelja-ca narodnih osnovnih škola u Bosni i Hercegovini s obzirom na konfesiju njihovu i učeničku*, Beograd 9. juli 1923. godine.

32 AJ, fond 66, fascikl broj 1291, jedinica opisa 1531. *Brojno stanje osnovnih škola u Kraljevini SHS po pokrajinama školske 1918/19. i 1922/23. godine*, Beograd, 17. 5. 1924. godine.

broj škola od Bosne i Hercegovine bila Crna Gora (1918/19. školske godine 4,71%, a 1922/23. školske godine 3,93% ukupnog broja škola u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca). Broj osnovnih škola se u Bosni i Hercegovini povećao u periodu 1918-1922. godine za 126 ili 29,57%. Međutim, i dalje je to bilo nedovoljno, s obzirom na površinu, broj stanovnika i broj za školu dorasle djece. Broj učitelja se u Bosni i Hercegovini kontinuirano povećavao, ali je njihov udio i dalje bio mali u ukupnome broju učitelja Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. Bosna i Hercegovina je 1918/19. školske godine imala 9,98%, a 1922/23. školske godine 6,65% ukupnog broja učitelja u Kraljevini. Broj učitelja se u Bosni i Hercegovini u periodu 1918-1922. godine povećao za 165 ili 16,2%. Međutim, bez obzira na to, Bosna i Hercegovina je zaostajala za ostalim dijelovima Kraljevine SHS. Jedine pokrajine sa manjim brojem učitelja od Bosne i Hercegovine bile su Crna Gora i Dalmacija. Bosna i Hercegovina je po broju učenika školske 1918/19. godine bila na predzadnjem mjestu u Kraljevini. Međutim, taj broj se kontinuirano povećavao: sa 48.909 školske 1918/19. na 66.534 učenika školske 1921/22. godine. U tome periodu povećanje je iznosilo 17.625 učenika ili 36,03%. Broj učenika osnovnih škola se u periodu 1918-1922. godine povećao za 26.446 ili 54,07%. Ali bez obzira na to povećanje, Bosna i Hercegovina je i dalje imala mali broj učenika koji su redovno pohađali osnovnu školu. Jedina pokrajina sa manjim brojem učenika bila je Crna Gora.

Uzroci zaostajanja školstva u Bosni i Hercegovini za ostalim južnoslavenskim zemljama su višestruki. Jedan u nizu je sigurno činjenica, da država nije dovoljno ulagala u ovu djelatnost, tako da su se neriješena pitanja stalno nagomilavala. Nedostatak materijalnih sredstava usporavao je popravku, porušenih i dotrajalih, te gradnju novih školskih zgrada. Postojeće školske zgrade bile su, u većem broju slučajeva pretijesne, neopremljene nastavnim sredstvima i pomagalicama, sa dotrajalim inventarom, pa se nastava u njima održavala u otežanim, gotovo nemogućim uslovima. Nedostatak školskih zgrada uzrokovao je pojavu da država nije prisiljavala školske obveznike da obavezno pohađaju školu. Tako se dešavalo da veliki broj djece, posebno ženske, ne pohađa školu, pravdajući to poslovima u domaćinstvu, na polju itd.

Edhem Mulabdić ukazuje na slabosti prosvjetne politike

Bosanski intelektualci često su javno ukazivali na slabosti u osnovnom školstvu u Bosni i Hercegovini i na činjenicu da veliki broj djece ne pohađa osnovnu školu. Tako je narodni poslanik Edhem Mulabdić u svome govoru, kojega je održao prilikom debate o Ministarstvu prosvjete, za budžetsku 1927/28. godinu, između ostaloga istakao:

U godini 1924/25. u Srbiji je padala jedna škola na 33 kv. kilometra i 1604 stanovnika. U Hrvatskoj dolazi jedna škola na 25 kv. km i 1548 stanovnika, u Sloveniji na 17 kv. km i 1213 stanovnika, u Dalmaciji na 23 kv. km i 1143 stanovnika, u Crnoj Gori na 41 kv. km i 1080 stanovnika, a u Bosni i Hercegovini dolazi jedna škola na 85 kv. km i 3144 stanovnika!

Da vidimo koliko djece dolazi u nas na jednu školu. U dubrovačkoj oblasti, gdje izgleda, da su najgušće škole, dolazi 91 dijete na svaku školu. To znači, da bi po ovom prosjeku moglo još za 9 djece imati mjesta u školama (...). U mostarskoj oblasti dolazi 219, u vrbaskoj 300, u sarajevskoj 330, u tuzlanskoj 338, u bihačkoj 367 a u travničkoj 401 dijete (na jednu školu op. a). To znači, ako se u svaku školu upiše 100 djece, onda 300 djece ostaje pred školskim vratima neupisano.³³

Narodni poslanik Edhem Mulabdić govorio je o uzrocima koji su utjecali na pojavu velikoga procenta nepismenosti u Bosni i Hercegovini:

(...) U sarajevskoj oblasti ima 73 posto nepismenosti, u mostarskoj 75 posto, u banjalučkoj 81 posto, u Tuzli 82 posto, u bihačkoj 83 posto, a u travničkoj 85 posto. Pa šta da se radi? Zamislite, kakvo je stanje u nas, kad u naše 662 škole u Bosni, koje sada postoje, ostaje pred svakom od 119 pa do 300 djece neupisane, ostaje toliki broj djece pred školskim vratima, jer za njih nema mjesta. (...) mi dobivamo u Bosni i Hercegovini i prirast stanovništva okruglo po 36.000 duša na godinu. To znači da je prirast djece za školu po 3.600 godišnje, za koje također treba na godinu novih 36 škola. Treba dakle da udvostručimo svoj rad na narodnom prosvjećivanju, pa da koliko je god to moguće udovoljimo potrebi. Ali kod nas to vrlo slabo ide (...).³⁴

U svome govoru Edhem Mulabdić se dotakao mnogobrojnih pitanja vezanih za oblast školstva. Tako je on govorio o potrebi organiziranja analfabetskih tečajeva, o domaćićkim školama, učeničkim organizacijama, o školskim nadzornicima i inspektorima itd. Posebno je oštro govorio o pojavi osveštavanja državnih škola od strane pravoslavnih sveštenika:

(...) Mi Muslimani u Bosni i Hercegovini, mi smo fanatični, kaže se, ali mi nećemo tih sveštenika ni naših ni vaših, mi nećemo posveta uopće, mi hoćemo slobodnu školu. Prosvjeta mora biti slobodna i čista od politike.³⁵

Protest Juraja Puljića

Narodni poslanici iz Bosne i Hercegovine su kroz poslanička pitanja negodovali zbog, po njihovome mišljenju, odnosa pojedinaca zaposlenih u

33 Edhem Mulabdić, "O prosveti u Bosni i Hercegovini", *Novi behar*, br. 1, Sarajevo 1. maja 1927, 7. (dalje: E. Mulabdić, *O prosveti u BiH*)

34 E. Mulabdić, *O prosveti u BiH*, 7.

35 E. Mulabdić, *O prosveti u BiH*, 7.

državnim institucijama prema narodu iz kojega su oni potjecali. Tako je profesor Juraj Puljić, 31. marta 1922. godine uputio ministru prosvjete pismo slijedeće sadržine:

Kod školskog odeljenja u Bosni i Hercegovini vidi se od dolaska g. Šćepana Grđića i njegova naslednika g. dr. Koste Krsmanovića u pravom smislu riječi nebratsko raspoloženje u najmanju ruku prema Hrvatima u opšte, a katolicima napose. Ovo držanje načelnika i prijašnjega, a osobito sadašnjega upravo je neprijateljsko raspoloženje i klevetničko držanje prema Hrvatima iz Bosne i Hercegovine.

Dnevna štampa donosi neko povjerljivo pismo kojega je upravio povjerljivo g. dr. Kosta Krsmanović pod broj 40 u Beograd i naziva Hrvate-katolike: 1. da su Marijine kongregacije klerikalna politička udruženja, koja moraju ostati svakako zabranjena; 2. da su katolici najnepouzdaniji elemenat, na koji se državna uprava ne može nikako osloniti, premda uživaju široku autonomiju i premda ih vlada pomaže.

Ovako Vam i podređeni načelnik školskog odeljenja g. dr. Kosta Krsmanović kleveće Hrvate-katolike u Bosni i Hercegovini. Imajući ovo pred očima i smatrajući ovo klevetanjem hrvatskog katoličkog elementa u Bosni i Hercegovini, slobodan sam na Vas, Gospodine Ministre staviti ovo pitanje: 1. Je li Vam poznat ovaj klevetnik povjerljivi akt g. dr. Koste Krsmanovića, kojim se kleveću Hrvati-katolici u Bosni i Hercegovini. 2. Ako Vam je poznat ovaj akt, pitam Vas, Gospodine Ministre, kakovu ste kaznu odredili za g. dr. Kostu Krsmanovića radi nanesenih uvreda Hrvatima-katolicima Bosne i Hercegovine.³⁶

U odgovoru na upit profesora Juraja Puljića ministar prosvjete je vrlo kratko odgovorio kako njegovi navodi jednostavno nisu tačni. Međutim, bez obzira na to ovo pismo izazvalo je različite reakcije. Kod jednoga broja učitelja bila je stvorena predstava o neobjektivnosti dr. Koste Krsmanovića i neprijateljskome raspoloženju prema Hrvatima u Bosni i Hercegovini.

Sam dr. Krsmanović je isticao kako u spornome izvještaju nema apsolutno ničega što bi ukazalo na njegovo klevetničko držanje prema Hrvatima niti ima tvrdnji da su katolici najnepouzdaniji element, na koji se državna uprava ne može osloniti.³⁷

---

36 AJ, fond 66, fascikl broj 114, jedinica opisa 368. *Poslaničko pitanje profesora Juraja Puljića*, Beograd, 31. marta 1922. godine.

37 AJ, fond 66, fascikl broj 114, jedinica opisa 368. Pokrajinska uprava Ministarstvu prosvjete Kraljevine SHS. *Puljić Juraj, narodni poslanik, interpelacija*, Sarajevo, 10. 4. 1922. godine.

Poslanik Husejn Alić ukazuje na slabosti u školstvu

U okolnostima neriješenih političkih, socijalnih i drugih pitanja radile su škole u Bosni i Hercegovini i u toku 1922. godine. Broj škola se vrlo sporo povećavao, pa je krajem navedene godine radila 571 osnovna škola.³⁸

Na ovakvo stanje u oblasti školstva reagirali su mnogi narodni poslanici, među kojima je posebno bio agiln Husejn Alić. On je u nizu svojih primjedbi isticao i sljedeće:

*(...) U cijeloj Bosni i Hercegovini iza našeg narodnog ujedinjenja najmanje se je učinilo od strane kraljevske vlade na prosvjetnom polju, i ako ovde živi najnepismeniji svijet u cijeloj našoj državi. Koliko mi je poznato, čak su se neke škole i zatvorile, dok ste Gospodine Ministre u svom ekspozeu prilikom specijalne debate o budžetu Ministarstva Prosvete izjavili u Narodnoj Skupštini, da se je u Srbiji i Crnoj Gori broj od 4000 predratnih učitelja povisio danas na 10.000 što znači, da se je u Srbiji i Crnoj Gori otvorilo od prilike 2000 škola, dok su se u Bosni i Hercegovini na žalost zatvorile 32 osnovne škole iza našega ujedinjenja. Mene veseli da se je na prosveti izilazilo u susret našem nastradalom narodu u Srbiji i Crnoj Gori, ali me žalosti da se je prema Bosni i Hercegovini loše postupalo, i ako se od strane cijelog bosanskohercegovačkog pučanstva vapi za školom, i ako je ovo u prosvjeti najzaostaliji kraj (...).*³⁹

Međutim, na njegove primjedbe niko se nije obazirao. Tvrdilo se da je stanje u Bosni i Hercegovini daleko bolje nego što ga narodni poslanik prikazuje, te da je broj osnovnih škola od ujedinjenja do kraja 1922. godine povećan sa 320 na 571, a broj učitelja sa 900 na 1.232. Iz Pokrajinske uprave su, također, tvrdili da zbog nedostatka učitelja ne mogu da otvore još četiri škole koje su bile potpuno spremne za nastavu.

Bez obzira na ovakve tvrdnje uposlenici Pokrajinske uprave su bili svjesni činjenice da prosvjetne prilike u Bosni i Hercegovini nisu zadovoljavajuće. To se vidi iz dopisa koje je Pokrajinska uprava slala Ministarstvu prosvjete Kraljevine SHS u kojima je isticano kako Bosna i Hercegovina ima površinu kao i predratna Srbija, a da ima najmanji broj škola i najveći broj nepismenih u cijeloj Kraljevini. Osim toga, uzroci ovakvoga stanja bili su i u činjenici da su u Bosni i Hercegovini bile samo tri državne i jedna privatna učiteljska škola. Zbog niskih plaća, rada u najzabačenijim mjestima i dr. bio je veoma slab interes za upis u učiteljske škole, tako da je godišnje iz ovih škola izlazilo prosječno 70 pripravnika.

Mnogi učitelji su napuštali Bosnu i Hercegovinu i odlazili u druge dijelove Kraljevine SHS gdje su imali bolje uvjete za rad, dok je jedan dio odlazio u penziju,

38 AJ, fond 66, fascikl broj 114, jedinica opisa 368. *Poslaničko pitanje Husejina Alića*, Beograd, 27. novembra 1922. godine.

39 *Isto*.

a jedan napuštao struku. Ipak, najveći razlog smanjenja broja učitelja bio je udaja učiteljica za neučitelje.⁴⁰

Međutim, stanje u oblasti prosvjetne politike se sporo mijenjalo i išlo je u pravcu unifikacije na cijelome prostoru Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca.

Zaključak

Nakon ulaska Bosne i Hercegovine u Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca desile su se mnogobrojne promjene u organizaciji i radu osnovnih i srednjih škola. Te promjene su se odvijale postepeno iz godine u godinu. Vladajuće političke elite su preko škola ostvarivale svoje političke, nacionalne, ekonomske, obrazovne i kulturne ciljeve. Školstvo je bilo u službi “narodnog i državnog jedinstva”. Škole su pohađali učenici svih konfesija koje su živjele u Bosni i Hercegovini. U nastavnim planovima i programima uklanjani su sadržaji čiji su odgojni ciljevi bili u skladu sa interesima austrougarskog režima, a isticana je odanost srpskoj vladajućoj dinastiji Karađorđevića. Vladajuća elita širila je ideju o “jednom troimenom narodu”, nastojeći da stvori jedinstven politički, ekonomski, obrazovni i kulturni prostor. U grupi nacionalnih predmeta (historija, geografija, srpski ili hrvatski jezik) izvršene su značajne promjene, tako što je akcenat stavljen na historiju i geografiju Srba, Hrvata i Slovenaca, a za školsku lekturu su propisana djela iz srpske, hrvatske ili slovenačke književnosti. Najveći broj užbenika pisali su autori iz Hrvatske i Srbije, dok je samo mali broj bio iz Bosne i Hercegovine. Među autorima su preovladavali Srbi, Hrvati i Slovenci, što je bilo u skladu sa nazivom i poimanjem države. Bosanskohercegovački intelektualci ukazivali su na slabosti u školstvu i nudili rješenja, međutim, vladajuće elite se nisu mnogo osvrtaale na to. Stanje u oblasti prosvjetne politike se sporo mijenjalo i išlo je u pravcu unifikacije na cijelome prostoru Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca.

Summary

Since the entry of Bosnia and Herzegovina into the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, many changes have occurred in the organization and operation of primary and secondary schools. These changes took place gradually from year to year. The ruling political elites, through schools, pursued their political, national, economic, educational and cultural goals. Education was at the service of “national and national unity”. The schools were attended by students from all confessions

---

40 Po *Zakonu o pravnim odnošajima učiteljstva narodnih osnovnih škola u Bosni i Hercegovini* od 29. marta 1913. godine (član 28), učiteljica koja se uda za neučitelja smatra se da je dala ostavku na učiteljsku službu. U toku godine dešavalo se da po 40 učiteljica na taj način ostane bez službe. AJ, fond 66, fascikl broj 1304, jedinica opisa 1546. *Popunjenje učiteljskih mjesta u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo 30. oktobra 1923. godine; *Školski glasnik za 1913. godinu*, Sarajevo, 1913, 115.

who lived in Bosnia and Herzegovina. The curricula removed content whose educational goals were in line with the interests of the Austro-Hungarian regime, and emphasized loyalty to the Serbian ruling dynasty of Karadjordjevic. The ruling elite was spreading the idea of a “three-nation nation”, seeking to create a unique political, economic, educational and cultural space. Significant changes were made in the group of national subjects (history, geography, Serbian or Croatian language), with an emphasis on the history and geography of Serbs, Croats and Slovenes, and works on Serbian, Croatian or Slovenian literature were prescribed for the school textbook. Most of the textbooks were written by authors from Croatia and Serbia, while only a small number were from Bosnia and Herzegovina. The authors were dominated by Serbs, Croats and Slovenes, which was in line with the name and concept of the state. B&H intellectuals pointed to weaknesses in education and offered solutions, however, the ruling elites did not pay much attention to it. The situation in the field of educational policy was slowly changing and was moving towards unification throughout the territory of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes.